

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
University "Ss. Cyril and Methodius" - Skopje
Педагошки факултет „Гоце Делчев“ - Штип
Pedagogical Faculty "Gotse Delchev" - Shtip

ГОДИШЕН ЗБОРНИК ANNUAL MISCELLANEOUS COLLECTION

Година 3

Книга 3-4, Год. 3

СОДРЖИНА

Вовед	5
Д-р Блаже Китанов	
КОГА ОДЕВМЕ ВО СТАМБОЛ	7
М-р Снежана Јованова	
НАСТАВНИ СТРАТЕГИИ	13
Д-р Снежана Мирасчиева	
СОЦИОЛОШКО-КУЛТУРНИТЕ ТЕОРИИ - ЕДЕН ОД ОСНОВНИТЕ	
ТЕОРИСКИ ПОСТУЛАТИ НА НАСТАВНАТА КОМУНИКАЦИЈА	21
Д-р Емилија Петрова Ѓорѓева	
КОГНИТИВНО-РАЗВОЈНИ ТЕОРИИ НА МОРАЛОТ И МОРАЛНОТО	
ВОСПИТАНИЕ	29
Д-р Ленче Милошева	
ЕДНА ТЕОРЕТСКО-ЕМПИРИСКА РАМКА ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ НА	
МОРАЛНОСТА КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ОД 10-14 ГОД. НА ТЕРИТОРИЈАТА НА	
Р. МАКЕДОНИЈА	37
Д-р Владо Петровски	
РЕЛИГИЈАТА КАКО ФАКТОР ЗА ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА	
МАКЕДОНИЈА	43
М-р Лидија Горачинова-Илиева	
КОНСТРУКЦИЈА НА СЛОБОДНИ ГРУПОИДИ СО ВЕРИГА ПАРЦИЈАЛНИ	
ГРУПОИДИ: СЛОБОДЕН ШТАЈНОВ ГРУПОИД.....	53
М-р Татјана Атанасова-Пачемска	
ПРЕСЛИКУВАЊА КОИ СЕ ПОМЕЃУ НЕПРЕКИНАТИ И РАМНОМЕРНО	
НЕПРЕКИНАТИ	63
Д-р Солза Грчева, М-р Зоран Здравев	
СИСТЕМАТИЗИРАЊЕ НА ТЕХНОЛОШКИТЕ ТРЕНДОВИ КОИ ГО	
ОБЛИКУВААТ „УЧИЛИШТЕТО НА ИДНИНАТА“	73
М-р Зоран Здравев, Д-р Солза Грчева	
КРЕИРАЊЕ НА ОБЈЕКТИ ЗА УЧЕЊЕ	81
Д-р Владимир Михајловски	
НЕКОИ КОНСТРУКТИВНИ ИДЕИ ЗА ВИЗИЈАТА НА ПЕДАГОШКИТЕ	
ФАКУЛТЕТИ ВО Р. МАКЕДОНИЈА	87
Трајче Стојанов	
ПОПЕР, КУН И ЛАКАТОШ ЗА ПРОБЛЕМОТ НА	
НАУЧНОТО ОТКРИТИЕ	93
Ирена Стојанова	
УЛОГАТА НА НАСТАВНИКОТ ВО ОБРАЗОВНИОТ МЕНАЏМЕНТ	103
Д-р Снежана Ставрева-Веселеинова	
ПРИРОДНАТА ОКОЛИНА - ИЗВОР НА СОЗНАНИЈА ЗА ЕКОЛОШКО	
ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ НА ДЕЦАТА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА	
ВОЗРАСТ	107
Д-р Ванчо Жан Колев	
ИСТОРИСКИТЕ УСЛОВИ И ПОДРАЧЈЕТО НА ЕСТЕТСКИТЕ УМЕТНИЧКИ	
ВРЕДНОСТИ	117
М-р Снежана Кирова	
ТВОРЕШТВОТО НА К. С. ПРИЧАРД.....	129

КОГНИТИВНО-РАЗВОЈНИ ТЕОРИИ НА МОРАЛОТ И МОРАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ

Abstract: The cognitivists establish the moral development on the grounds of studying the ways how children make moral judgement and how it is formed during their growing up. The most remarkable representatives of this approach who gave their contribution to the enlightenment and solving of a number of problems in pedagogy and psychology, and who are outstanding among other representatives, are: J. Piaget and L. Kohlberg.

Key words: cognitive, theories, moral development, moral education

Акцентот на когнитивно развојните теории паѓа на когнитивно развојната страна на моралноста.

Приврзаниците на овој правец ја истакнуваат логиката на моралното мислење, т. е. активното мислење како главна организациона и развојна страна на моралноста. Когнитивистите ја анализираат структурата на мислењето кај лицата од различни возрасни категории, нагласувајќи дека мислењето кај децата битно се разликува од мислењето кај возрасните. Следбениците на ова сфаќање истакнуваат дека, развојот е основна одлика на поимното мислење и сознавање воопшто. Развојните промени се означуваат како движење без прескокнување на последователните стадиуми, каде што секој стадиум потекнува од претходниот и претставува продолжение на следниот. Својот заклучок за моралниот развој когнитивистите го засновуваат на проучување на начините како децата донесуваат морални судови и како ги формираат со текот на возраста. Најмаркантни претставници на овој приод, кои дале свој допринос за осветлување и решавање на низа проблеми во педагогијата и психологијата, а се издвојуваат и издигнуваат над другите претставници се: Жан Пијаже и Лоренс Колберг (Piaget, J. и Kohlberg, L.).

Жан Пијаже е еден од авторите кој дал релативно потполна теорија во моралниот развој. Тој се смета за еден од најзначајните психолози на 20 век, во кој што психологијата се разви во значајна научна дисциплина. Меѓу многуте негови истражувања, особено

оние за раѓањето на детската свест и за однесувањето на децата, едно од најоргиналните и најважни за моралното воспитание е истражувањето со средоточено врз изградбата на моралните судови кај младите суштества. Пијаже утврдил дека моралната свест се развива и тоа не само кон поголемо прифаќање и разбирање на моралните ставови, туку и кон изградба на етички капацитет на личноста, која станува морален субјект, која суди самостојно и има свој морални ставови. Реално е дека малите деца немаат сопствени морални судови. Тие се морално хетерономни - ги извршуваат наложите што им ги даваат постарите, односно оние кои имаат надредена етичка функција во нивната заедница. Вуко Павиќевиќ укажува на два аспекти на оваа хетерономна фаза во развитокот на моралната свест и на личноста воопшто: тоа е фаза „во која уште не постои вистинско разбирање на значењето и на смислата на оние барања што се поставуваат пред децата и кои што тие треба да ги исполнат“ и во која со разни мерки, „мораат да се мобилизираат мотивите на задоволството и на незадоволството како психолошка подлога за усвојување на нормите“.¹³ Жан Пијаже низ своето истражување покажува дека има и други аспекти на оваа морална состојба, дека самите деца на прашањето зошто нешто не треба да се прави на пример, да се лаже - одговараат дека таа постапка се казнува и дека таа е забранета од постарите, т.е. од авторитетите. Тој почит и страв кон моралниот наредбодател, според Пијаже, е основа врз која се гради и може да се разбере приклонувањето кон заповедите и наметнатите прописи. Во ваква положба нема вистинско проникнување во смислата на моралните норми, а уште помалку во вредностите од кои тиепотекнуваат, односно врз кои тие се изградени. Моралната свест во ваквиот стадиум е на самата површина на моралноста, се задоволува со надворешна форма на поведението. Критериумот на Доброто (поточно на исправното, правилното, се базира врз тоа дали некое дејство е согласно - несогласно со правилата што ги даваат авторитетите. Мотивите не влијаат врз моралното дејствување на дејствата.¹⁴

---

¹³ Vuko Pavičević, *Osnovi etike, drugo prošireno izdanje*, BIGZ, Beograd, 1974 strana 61.

¹⁴ Мошне се интересни примерите од оваа истражување на Пијаже. На пример, кога децата ќе направат штета (уништувајќи некаков предмет на родителите), тие сметаат дека морално е помалку тешка вината на оној кој направил помала дупка во предметот отколку на оној кој направил поголема дупка. За децата поголем лажго е оној кој на мајка си и рекол

Децата остануваат на надворешната страна на постапките. Овие се сомеруваат и за нив се суди според принципот дали некое дејство е извршено или не и каква е големината на реалната последица. Кај децата одговорноста зависи од последицата (станува збор за т.н. објективна одговорност), како и од сообразноста со барањето од авторитетите и дали дејствувањето предизвикува казнување или награда според тоа. Овој „морален реализам“, како што го нарекува Пијаже е израз на една суштествено хетерономна фаза во моралот кај личноста. Тој реализам овозможува дејствување и заеднички живот, но личноста нема квалитет на слободен и автентично одговорен морален субјект. Моралот се разбира авторитарно.

Втората фаза е фаза на моралната автономија, во која личноста изразува себеразбирање како морален субјект и свесно се насочува кон морално дејствување како израз на спроведување на свои морални вредности и принципи. Моралот се разбира како слободно дејствување. При оценувањето на моралната личност и постапка доминира смислата и значењето на намерата, одговорноста е израз на субјективното сфаќање, нема потреба од наградување и казна како поттик за морално дејствување и сл.

Хетерономијата и автономијата се основни категории за разликување на овие две суштествено развојни и морални фази на личноста. Пијаже дури ги нарекува посебни морали - моралот на хетерономијата се карактеризира со уважување кон надворешниот, обично родителски (и сличен) авторитет, за моралот на автономијата се карактеристични заемното почитување на личностите и нивна кооперација(особено меѓу врсниците и блиските). Оттука Пијаже ќе извлече и доследно сознание за два морала, со соодветни консеквенци врз разгледбата на животните фази, за моралната содржина и форма, како и за едукативниот, особено за морално- едукативниот процес.

Според Пијаже е еден од најголемите проучувачи на интелектуалниот развој на човекот, постои исклучителна корелација

дека се исплашил од божемската голема крава наместо од вистинското видено мало кученце - одошто она дете кое дома излажало за лошите оценки. Децата го оценуваат помалку виновен оној кој направил малечка дамка од мастило иако тоа го сторило од палавост - од оној кој ги извалкал хартиите на татка си иако сакал да му помогне. Jan Piaget, *Le jugement moral chez l' enfant*, Presses universitaires de France, Paris, 1978, p. 99; во оваа книга има стотица вакви примери од истражувањето на Пијаже во раните триесетини години.

меѓу когнитивното и афективното.¹⁵ Тој воспоставува и паралелизам на моралниот и интелектуалниот развој, односно на развитокот на етиката на личноста со нејзиниот развиток во сознајната сфера. Напоредно со тоа тој гради и учење за стадиумите на моралниот развиток. Во детската возраст, за Пијаже, такви има 4, според начинот на усвојувањето на правилата на моралот: моторен (помеѓу 1-2 години), егоцентричен (помеѓу 2-8 години), етапа на зачетоци на кооперацијата (помеѓу 8-11 години), етапа на кодифицирање на правилата (почнувајќи од 12-та година на животот). Последователните истражувачи, како Англичанецот Кеј, врз основа на ваквите сознанија на Пијаже изведоа поделба на четири стадиуми на моралниот развиток: егоцентричен, авторитарен, реципрочен и рамноправен.

Така, истражувајќи го конкретното морално судење кај децата, Жан Пијаже даде значајни објаснувања за природата на моралот и на етичкиот развиток на личноста. Во светот постојат два типа морални структури, како што има и два типа социјални и когнитивни структури. Кај едните преовладува асимилацијата над акомодацијата, другите се израз на рамноправноста на внатрешноиндивидуалните и интериндивидуалните операционални структури. Преодот од морална хетерономија кон етичката автономија претставува суштествена потреба на еден вистински и творечки човечки свет. Тој преод е процес, при што појавите на хетерономијата постапно го губат своето значење и почнуваат да се јавуваат и ги надвладуваат пројавите на автономијата, кои, инаку во пораното детско доба не се забележуваат кај личноста. Со процесот на развојот тие стануваат нејзина суштествена карактеристика. Така, не станува збор за етапи во индивидуалниот развој, туку за единствен пат по кој личноста стига до периодот на зрелост и етичка изграденост. Затоа може и треба да се зборува за Етичко образование на личноста.

Истражувањата што ги започнал Пијаже, ги продолжил и усво-вршил Колберг.

Американецот Лоренс Колберг, еден од најпознатите психолози на моралот во современата епоха, даде мошне значајна теорија за стапките на моралниот развој, со што ги прошири, детализира и дообјасни основните позиции на Пијаже. Во својата книга „Фило-

---

¹⁵ Ž. Pijaže, Epistemologija nauka o čoveku, Nolit, Beograd, 1979, како и изборот од неговите трудови Развој на интелигенцијата, Просветно дело, Скопје, 1988.

зофија на моралниот развoтoк¹⁶, тој укажува на реалноста на етичкиот развoтoк како процес кој личноста ја води од нормите од некој авторитет кон нормите иманентни на самото дејствување и сознание на личноста (на пример, оние на заемноста и на симпатијата).

Така Колберг востановува 6 *стадиуми* во развoтoкот на моралното судење, кои се изразуваат низ *три нивоа* на моралната свест: доконвенционално (preconventional), конвенционално (conventional) и постконвенционално (postconventional); секое ниво има по два стадиуми. На првото ниво социјално - моралната свест се изразува како *подреденост* на морални принципи, т.е. како различност на моралната свест на личноста од владеечките морални принципи - ова е карактеристично за децата под деветгодишна возраст, за некои младинци и за повеќето единки со девијантно однесување. За второто ниво е карактеристична *оршта согласност* околу моралните принципи - тоа е статус на моралот кај мнозинството младинци и возрасни во сите човечки суштества. Третото ниво е состојба на *високи морални принципи* на личноста (затоа се нарекува и „ниво на самоприфатени морални принципи“) - ова ниво се достигнува само од некои возрасни личности, дури по дваесетата година од животот и се однесува на вистинските етички димензии на постоењето, кога се креираат високи и нови морални вредности, насоки и принципи.

Овие три нивоа на моралноста се претставуваат низ три типа односи на личноста кон социјалните норми и барања, „меѓу Јас и социјалните правила и очекувања“, вели Колберг¹⁷. За доконвенционалната личност правилата и социјалните очекувања остануваат надворешни; за конвенционалната личност Јас се идентифицира со правилата на другите, особено на оние од авторитетите; постконвенционалната (т.е. автономна) личност го разграничува своето Јас од социјалните правила и своите вредности ги определува според индивидуално одбраните принципи.

Трите морални нивоа се претставени со *три шира морална ориентација*. Првото ниво се карактеризира со „конкретна инди-

---

¹⁶ Lawrence Kohlberg, The Philosophy of Moral Development, Moral Stages and the idea of Justice, San Francisco, 1981.

¹⁷ Lawrence Kohlberg, Moral Stages and Moralisation: The Cognitive - Development Approach, in: цитирано според Емилија Маринова, Жан/Пијаже - двата морала во света на моралното суждение на детето, цит. дело, стр. 69.

видуална ориентација“, при второто ниво личноста е „дел на општеството“, најважно својство на третото ниво е приоритет на „општествената ориентација“. Во социјална смисла, на првото ниво личноста е загрижена за социјално одобрување, на второто таа настојува околу лојалноста кон личностите, социјалните групи и авторитетите, на третото ниво се грижи за благосостојбата на другите луѓе и на општеството.

Оттука произлегуваат исклучително значајните сознанија на Колберг за доминантните мотиви на овие 6 морално - социјални *стадиуми* од развојот на личноста:

- на првиот стадиум личноста се труди да биде послушна и да избегне казна;

- на вториот стадиум таа се труди да заслужи награда и да го заштити личниот интерес, а полека го открива значењето на односите со другите луѓе;

- на третиот стадиум единката настојува да оствари согласност меѓу личностите, да избегне негодување и неодобрување на другите заради нејзиното однесување;

- на четвртиот стадиум мотивот на личноста е ориентација кон законот и редот, што значи се труди да го избегне неодобрувањето од легитимните авторитети, како и чувството на вина, што би произлегло од тој факт;

- на петиот стадиум мотивот на личноста е социјална спогодба, односно желба да освои одобрување на беспристапни пријатели, кои настојуваат да обезбедат благосостојба на општеството;

- на шестиот стадиум, со ориентација кон универзалните етички принципи и низ интимниот однос со моралноста, кај личноста се формира високо чувство на самодостойнство.

Така интелектуалниот развој на личноста води паралелно кон развитокот на нејзините социјални сознанија, чувства и поведение, а овие, кои траат до второто ниво на социјално-моралното однесување, во последната фаза ја разоткриваат високата етичка димензија на зрелата личност.

Литература:

1. Vuko Pavičević, Osnovi etike, drugo prošireno izdanje, BIGZ, Beograd, 1974

2. Jan Piaget, Le jugement moral chez l' enfant, Presses universitaires de France, Paris, 1978

3. Ž. Pijaže, Epistemologija nauka o čoveku, Nolit, Beograd, 1979,

4. Lawrence Kohlberg, The Philosophy of Moral Development, Moral Stages and the idea of Justice, San Francisco, 1981.

5. Lawrence Kohlberg, Moral Stages and Moralisation: The Cognitive - Development Approach, in: цитирано според Емилија Маринова, Жан Пијаже - двата морала в света на моралното суждение на детето, 2000.